

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i Engleskog jezika i književnosti

Ana Sabo

**Psihološka karakterizacija likova u romanu *Gospođa Dalloway*
Virginije Woolf**

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Branka Brlenić Vujić

Sumentor: dr. sc. Marica Grigić, viša asistentica

Osijek, 2012.

SAŽETAK

Rad se ponajprije bavi psihološkom karakterizacijom likova u jednom od najznačajnijih modernističkih romana – *Gospođa Dalloway* Virginije Woolf. Međutim, kako bismo došli do temeljnog problema ovoga rada, bitno je definirati kontekst te vrstu romana. Prije svega, važno je istaknuti kako tehnika romana struje svijesti uključuje predočivanje onoga što se događa u svijesti te nadrediti to fabuli. Likovi, koji su sami pripovjedači, gradit će se tako sami – slikovitim jezikom sugerirat će svoje duševno stanje.

Nadalje, poznavanje autoričina života i njezine biografije važno je jer je misao vodilja obaju glavnih likova, Clarisse Dalloway i Septimusa Smitha – smrt, a smrt je ono što je i sama autorica vrlo često promišljala – s obzirom na njezina neprestana depresivna stanja to, doduše, nije nimalo začuđujuće.

Osim tih dvaju glavnih likova, važno je spomenuti i lik Petera Walsha, Clarissina nekadašnjeg ljubavnika koji je ujedno i njezina burna, nestalna prošlost, Richarda Dallowaya, Clarissina supruga koji je njezina sadašnjost i čvrsta ruka, te Sally Seton, isto tako lik iz, ponajprije, Clarissine prošlosti, njezina prijateljica: u odnosu Clarisse i Sally naziru se pokušaji rušenja konvencija tadašnjeg engleskog društva.

Ključne riječi: Virginia Woolf, roman struje svijesti, likovi, psihološka karakterizacija likova, autobiografski elementi

SADRŽAJ

1. UVOD.....	4
2. ROMAN STRUJE SVIJESTI.....	5
3. O AUTORICI.....	7
4. O ROMANU <i>GOSPOĐA DALLOWAY</i>	9
5. PSIHOLOŠKA KARAKTERIZACIJA LIKOVA.....	11
5.1. CLARISSA DALLOWAY.....	11
5.2. SEPTIMUS WARREN SMITH.....	13
5.3. PETER WALSH.....	15
5.4. RICHARD DALLOWAY.....	16
5.5. SALLY SETON.....	17
6. ZAKLJUČAK.....	18
7. LITERATURA.....	19

1. UVOD

Glavna ideja ovog rada jest raščlamba glavnih likova u romanu Virginije Woolf *Gospođa Dalloway*. Primarno mjesto u analizi zauzimaju dva najvažnija lika, Clarissa Dalloway i Septimus Warren Smith, oko kojih se radnja i gradi, a potom će također biti analizirano još troje likova koji su dijelom sadašnjeg ili prošlog Clarissina života te su kao takvi sami po sebi važni.

Rad ćemo započeti objašnjenjem pojma romana struje svijesti te uvođenjem u strukturu modernog romana.

Zatim ćemo predstaviti kratku autoričinu biografiju koja je važna za razumijevanje stvaranja i psihološkog karaktera likova, odnosno za shvaćanje autoričina osobnog udjela u likovima Clarisse i Septimusa.

Potom, zbog važnosti konteksta, donosimo kratak okvir romana i njegovih događanja, odnosno njegove strukture.

Naposljetku, analizirani su sljedeći likovi: Clarissa Dalloway, Septimus Warren Smith, Peter Walsh (Clarissin nekadašnji ljubavnik), Richard Dalloway (Clarissin sadašnji suprug) te Sally Seton (nekadašnja Clarissina prijateljica koja se u romanu pojavljuje samo kroz niti Clarissina sjećanja sve do kraja romana kada se zabava koju Clarissa organizira održava te se Sally na njoj pojavljuje kao lik u sadašnjosti).

2. ROMAN STRUJE SVIJESTI

Američki filozof William James u svojim *Načelima psihologije* (1890) prvi put spominje termin *struje (toka) svijesti*. On njime označava tok i mješavinu svih prošlih i sadašnjih iskustava u ljudskom umu, a u književnosti isti naziv označava tehniku koja predstavlja pokret misli i impresija dok „teku“ kroz um. (Childs, 2000: 221)

Dok je realistički roman ponajprije prikazivao gibanje, razvitak i ponašanje likova u vanjskim okolnostima (društvu i prirodi), moderni roman radnju sve više premješta u čovjekovu svijest. Važno je to da način na koji likovi doživljavaju svoje odnose s drugim ljudima može imati jednaku važnost kao i slika fizičke akcije; on isto tako može govoriti o položaju čovjeka u konkretnom svijetu. (Vidan, 1971: 6)

Netko bi pomislio kako su romani pisaca kao što su Henry James ili Marcel Proust romani psihološke analize, no zapravo oni to nisu. Istina je da je predočivanje onog što se u svijesti zbiva osnovna razina pripovijedanja, i da su zbivanja u povijesti i društvu prisutna posredno, utoliko koliko su važna samim likovima. Ne predočavaju se samo svjesni procesi već i manifestacije duševnog života, a njega likovi nisu uvijek svjesni i ne mogu ih kontrolirati. Dakle, nisu to misli koje se mogu jednoznačno formulirati, već slikovit jezik blizak poeziji (što je veoma vidljivo u romanu *Gospođa Dalloway*), kojim se sugerira duševni život junaka, od osjetilne zamjedbe do podsvjesnih stavova prema roditeljima, nekoj ženi, svojim vlastitim postupcima i dr. (Vidan, 1971: 6)

S obzirom na to da je izvanjska akcija postala mnogo manje važna, govori se često o tome da je moderni roman izgubio fabulu, što nije sasvim točno. I u njemu se nešto događa u vremenu, iako je radnja ovdje suptilnija i dobrim se dijelom pretvorila u dramu subjektivnog doživljavanja. (Vidan, 1971: 6)

Nadalje, vrijeme doživljavanja postaje, na neki način, samim sadržajem doživljaja. Bitni trenuci života, trajali oni časak ili dva, ili se dijelili na izabrane odsječke koji se izdvajaju iz jednoličnog trajanja, postaju jedinice vremena koje pružaju okvir i organizaciju modernog, lirskog romana. Kod Virginije Woolf to je, dakle, u romanu *Gospođa Dalloway*, valjda upravo prema uzoru na Joyceova *Uliksa*, jedan dan u životu dvoje vrlo različitih ljudi. Ovdje je riječ, dakle, o subjektivnim predodžbama svijeta, no važno je naglasiti da ti likovi nisu autonomni nosioci ljudskih značenja, već su dio šire slike koja je oblikovana ponajprije jezikom. (Vidan,

1971: 7)

Piščeva svijest o vlastitu postupku razumijeva svijest o književnoj tradiciji, odnosno o onome što je pisac sam pridodao postojećemu i o načinu na koji je izmijenio određene oblike preuzete od predaka. Svijest o tradiciji jest svijest o vlastitoj povijesti, o načinu na koji je svjesni subjekt sam stvoren, no on znači i ustrajanje na vrijednostima koje su postale zajedničkom baštinom mnogih vremena. Tako je oblik rane pikarske povijesti, na primjer, sačuvan i obnovljen u najnovijem romanu. (Vidan, 1971: 8)

U modernom je romanu struje svijesti važna i mitska osnova. Mit kao okosnica djela samo je poseban slučaj univerzalne pojave u modernoj književnosti, gdje radnja ne tumači sama od sebe bitan smisao djela, već se takvo tumačenje razumijeva u uporabi simbola – slika i predmeta koji u djelu imaju važan položaj, iz kojega se očituje neki poseban smisao koji iz uobičajenijeg shvaćanja tog predmeta izravno ne proizlazi. (Vidan, 1971: 8-9)

Upravo zato što smisao simboličkog djela nije iskazan jednostavnošću i možda uskom izravnošću izjave, već je širi i sposoban otvoriti se i pokoriti nizu proturječnih interpretacija, zato je roman takvih osobina zapravo pjesničko djelo, u sebi sukladno, no višeznačno; ne iskaz o životu, već iskaz o nečemu što teče s njime paralelno i dobiva svoj smisao i svoju važnost takvim analogijama. (Vidan, 1971: 9)

Naposljetku, djela se takve vrste ne čitaju tek za razonodu, nego da bi se pratio napor stvaranja jedne vizije svojevrsnoga, u tekstu uobličena pa i zatvorenoga svijeta, čija je dinamika neizravna slika ovog našeg životnog izvanknjiževnog svijeta i subjektivan komentar o njegovoj prirodi. (Vidan, 1971: 9)

3. O AUTORICI

Adeline Virginia Woolf rođena je u Londonu 1882. godine. Njezina majka Julia Prinsep Stepher, rođ. Jackson (1846-1895) rođena je u obitelji poznatog doktora u Indiji te se poslije preselila u Englesku. Njezin otac Sir Leslie Stepher bio je poznat povjesničar, autor, kritičar te planinar. Virginiju Woolf obrazovali su vlastiti roditelji u svome dobro organiziranome i obrazovanome kućanstvu. Smrt majke, kada je Virginia imala trinaest godina te ona polusestre Stelle, dovode do prvog od nekoliko Virginijinih živčanih slomova. Ipak, smrt njezina oca 1904. bilo je ono što je uzrokovalo njezin najveći slom, zbog kojega je čak bila hospitalizirana.

Budući da je patila od bipolarnog poremećaja, Woolf bi se često povlačila iz svog užurbanog i zaposlenog društvenog života, zabrinuta jer se ne bi mogla dovoljno dugo koncentrirati kako bi čitala ili pisala. Često je i samu sebe nazivala ludom, govoreći kako čuje glasove i halucinira: „Moj je mozak meni samoj jedan od najnejasnijih strojeva – uvijek zuji, bruji, urliče, uranja, a potom se zakopava u blato. No čemu? Čemu sva ova strast?“ (Merriman, par. 3). Često je pisala o temi samoubojstva, no nije se slagala s tumačenjima kako je ono čin kukavštine. Kada nije bila depresivna, intenzivno je radila mnogo sati na dan: „Bila je živahna, dosjetljiva i vrlo ugodno društvo te član grupe Bloomsbury koju je osnovao njezin brat Thoby sa svojim prijateljima iz Cambridgea“ (Merriman, par. 3). Virginia Woolf umire 28. ožujka 1941.; počinivši samoubojstvo utapanjem u rijeci Temzi, stavivši u svoje džepove kamenje. Njezino je tijelo pronađeno u travnju te je potom kremirana. „Ostavila je dva slična oproštajna pisma, jedno najvjerojatnije napisano nekoliko dana prije neuspjelog pokušaja“ (Merriman, par. 16).

Autorica se 1912. udaje za izdavača Leonarda Woolfa, s kojim osniva nezavisnu nakladu *Hogarth Press*.

1915. Woolf izdaje svoj prvi roman, *The Voyage Out*, koji nije preveden na hrvatski, a autorici nije donio veći proboj; on ipak postavlja neke od dominantnih tema te s njime započinju analize stanja ljudske psihe, što se povezuje s njenim tadašnjim stanjem, budući da u to vrijeme počinju značajniji slomovi.

Nakon romana *Noć i dan*, koji izlazi 1919. te *Jakovljeve sobe*, koja izlazi 1922. Woolf počinje izdavati ono što se smatra velikim ostvarajima književnog modernizma, a to su romani *Gospođa Dalloway* (1925.), *Prema svjetioniku* (1927.), *Orlando* (1928.) *Valovi* (1931.), *Godine*

(1937.), *Između činova* (1941.) te zbirke eseja i književnih kritika, uključujući *Svoj vlastiti prostor* (1929.), *Tri gvineje* (1938.) i druge. Osim toga, autorica piše i zbirke kratkih priča: *Ponedjeljak ili utorak* (1921.), *Ukleta kuća i druge kratke priče* (1944.) te *Zabava gospođe Dalloway*, koja izlazi 1973. godine.

4. O ROMANU *GOSPOĐA DALLOWAY*

Roman *Gospođa Dalloway*, izdan 14. svibnja 1925., sastavljen je od dviju kratkih priča *Gospođa Dalloway u ulici Bond* te nedovršene priče *Premijer*. Roman prati jedan dan u životu Clarisse Dalloway.

Površna radnja *Gospođe Dalloway* odvija se unutar dvadeset četiri sata u Londonu (i u jednom od njegovih četvrti); i uključuje dva glavna lika. Ipak, vrijeme uključeno u glavnu dramu koja se odvija u umovima ovih likova pokriva osamnaest godina; mjesto radnje varira od Indije preko Bourtona, Londona, do francuskih bojnih polja svjetskog rata, te uključuje desetak likova. (Humphrey, 1954: 100)

Dakle, ona započinje u Londonu, nakon završetka Prvog svjetskog rata, kada Clarissa Dalloway priprema jednu od svojih večernjih zabava. Ipak, kako se približava večer, neočekivan dolazak njezina prvog ljubavnika Petera Walsh iz Indije potiče brojna sjećanja iz prošlosti. Clarissa priča priču svog života i onoga što se dogodilo mnogo godina prije njezina braka. Odjednom ona postaje svjesna života koji se oko nje događa (to je prikazano na izrazito umjetnički, čak lirski način; prikazano je načinom na koji i sama Clarissa promatra svijet oko sebe i život sam); postaje svjesna postojanja Septimusa Warrena Smitha koji polako ljudi pogođen ratnim događanjima, postaje svjesna svoje kćeri Elizabeth koja polako izrasta u ženu, postaje svjesna i Petera, koji se čini nepromijenjenim, ali ona ipak osjeća određenu promjenu koja se kod nje same dogodila tijekom vremena. To njezino osvještavanje izrazito je interesantno jer je, kako je već navedeno, popraćeno umjetničko oblikovanim unutarnjim monolozima; njezin umjetničko-lirski vedar način prisjećanja pomalo je kontradiktoran s obzirom na nesreću i razočarenje naspram života koje Clarissa zapravo osjeća.

Dakle, u romanu postoje dvije glavne narativne linije – ona Clarissina i ona Septimusova. Unutar svake postoji mjesto i vrijeme kojemu se likovi vraćaju u svojem umu. Za Clarissu to je njezina mladost, a za Septimusa Prvi svjetski rat. Prošlost likova uvelike utječe na njihovu sadašnjost, a o tome će biti više riječi kasnije.

Da je *Gospođa Dalloway* roman struje svijesti, možemo zaključiti iz odrednica

karakterističnih za ovu tehniku pisanja. Dakle, osnovna razina pripovijedanja je predočivanje onog što se zbiva u svijesti. To ipak ne znači da roman nema fabulu – on ju ima, samo je suptilna i površna te se dobrim dijelom pretvorila u dramu subjektivnog doživljavanja. Jezik je slikovit, blizak poeziji, a njime se sugerira duševni život junaka. Zbivanja u povijesti i društvu jesu prisutna, ali tek posredno, onoliko koliko su važna samim likovima.

Budući da u ovom romanu kao pripovjedači nastupaju isključivo pojedini likovi, prema Solaru ga možemo nazvati i *personalnim romanom* (1977: 172).

5. PSIHOLOŠKA KARAKTERIZACIJA LIKOVA

5. 1. Clarissa Dalloway

Clarissa Dalloway, protagonistica istoimenog romana, najzanimljiviji je lik. Za razliku od ostalih likova u djelu, najkompleksnije je oblikovana. U njoj, kako ćemo vidjeti, osim izrazito dobro književno oblikovane psihe možemo uočiti i psihu same autorice. Zanimljiva je upravo dvojnost koja se na ovoj razini javlja kod Clarisse i Septimusa Smitha, lika koji će sljedeći biti analiziran, a ta dvojnost je finalizirana na pitanju smrti. U samome ovome možemo vidjeti osobne crte autorice – i sama je često pisala i promišljala o samoubojstvu, a u konačnici ga je i počinila. Ovaj konačan događaj jest ono što ju razgraničuje s Clarissom, spaja sa Septimusom, no ipak ne odvađa potpuno od Clarisse jer se njezine, Septimusove i Virginijine osobine konstantno interpoliraju.

Clarissa se neprestano bori sa svojim mislima i unutarnjim promišljanjima o životu. Iako je poprilično nezadovoljna njime, svoje nezadovoljstvo pokušava prikriti radeći stvari koje bi drugi mogli smatrati plitkima – prilično često organizira zabave te, čineći to, mogli bismo reći da gradi zid oko svojeg unutarnjeg *ja*. Ne želi nikoga pustiti u svoj svijet razmatranja tema kao što su življenje, starenje, umiranje. Izvana je sretna osoba, no vrlo nesretna iznutra. Međutim, iako osjeća kako određene sile čine njezin život težim, ona, za razliku od Septimusa Smitha, ipak odlučuje živjeti bez obzira na to što život donosi.

To da Woolf lik Clarisse djelomično temelji na sebi, u svojem eseju primjećuje Katherine Rossy: „Budući da je Woolf patila od psihičke bolesti, koja je u konačnici i dovela do njezina samoubojstva u rijeci Temzi tijekom Drugog svjetskog rata, njezin interes za tematiziranje gubitka razuma u poslijeratnom velegradu najvjerojatnije dolazi iz njezinih vlastitih iskustava“ (par. 10).

Nadalje, Clarissa gleda život očima nesretne osobe: „Ona ne voli život; boji ga se te se zato od njega štiti izdvajajući se u *ignis fatuus* života više klase“ (Kincer, par. 4).

Također, osjeća se praznom, što bi se moglo prepoznati kao simptom depresivnog poremećaja: „Dok poštovana gospođa Dalloway nikada ne bi dopustila da nesretnost ili nezadovoljstvo utječu na njezin pomno stvoren lik, Clarissa je duboko razočarana u ono što je

njezin život postao. Samim time što ga je Clarissa jedva svjesna, ovo je razočaranje još tragičnije. Pa ipak, osjećaji praznine interferiraju s gotovo svim aspektima njezina života“ (Kincer, par. 3).

Nakon što saznaje o Septimusovoj smrti, Clarissa ipak odlučuje živjeti: „Iako likovi povezani sa svakom radnjom susreću jedni druge na ulicama Londona tijekom odvijanja romana, roman postiže svoje pravo jedinstvo tek u svojem zaključku, kada gospođa Dalloway saznaje o Septimusovoj smrti od njegova psihijatra (koji je jedan od gostiju na njezinoj zabavi) te osjeća neobičnu empatiju prema njemu. Čini se kako saznanje o njegovoj smrti sprječava samu Clarissu od samoubojstva“ (Lewis, par. 2). Ona odlučuje radije trpjeti život nego ga svršiti – jer kraj znači kraj.

5. 2. Septimus Warren Smith

Septimus Warren Smith je, uz Clarissu, drugi najvažniji lik romana – njegov i Clarissin život isprepliću se stvarajući fabulu te pružaju uvid u psihe protagonista.

Septimus Smith veteran je prvog svjetskog rata koji pati od PTSP-a. Izvana se on čini potpuno različitim od Clarisse, no ono što ih čini sličnima upravo su njihovi unutarnji svjetovi. Međutim, Septimusov je unutarnji svijet mnogo vidljiviji izvana nego Clarissin. On pati od halucinacija – neprestano mu se priviđa njegov prijatelj Evans koji je ubijen u ratu. Septimus za njegovu smrt krivi ponajprije sebe, i zbog toga želi umrijeti i sâm. Oženjen je Lucrezijom, preko koje mu njegov psihijatar želi pomoći – ona ima zadatak pokazati Septimusu ono što se sada događa oko njega kako bi ga spriječila da se neprestano vraća prošlosti te pomogla da prestane živjeti u njoj. No Septimus je osoba koja ne može pobjeći od svojih unutarnjih demona – ne može pobjeći od stvari koje guše njegov stvarni život i utapaju ga u iluzijama; iz tog razloga on odlučuje sve prekinuti skočivši s prozora na ogradu sa šiljcima.

Ono što čini Clarissu i Septimusa sličnima, jest njihova borba sa životom. Najveći Septimusov pa i Clarissin demon jest sama smrt. Njihovi su unutarnji svjetovi isprepleteni oko nje – ona je razlog zašto oni svoje misli oblikuju takvima kakve jesu. Naposljetku, ideja smrti ono je zbog čega ili nastavljaju ili odlučuju prekinuti svoj život.

Kao kod Clarisse, i u Septimusa možemo vidjeti odraz autorice, što u svojem članku primjećuje i Pericles Lewis: „Septimus Smith veteran je koji pati od ozbiljnog oblika psihičke bolesti (koju je Woolf oblikovala prema vlastitim iskustvima.“

Unatoč sličnostima, Septimus i Clarissa različiti su u svojim konačnim odlukama: „Unatoč sličnim borbama, Clarissa i Septimus završavaju različito. Dok Clarissa odlučuje ostati u svojem svijetu snova, Septimusu se čini potpuno nemogućim podrediti mu se“ (Kincer, par. 7).

Septimus, za razliku od Clarisse, odlučuje svršiti svoj život, a ne trpjeti ga: „Kada spoznaje kako je previše sputan ograničenjima ovog svijeta da bi se borio, pokušava pobjeći, radije počinivši samoubojstvo nego da odbaci krucijalni dio svoje duše koji ga, iako je oštećen, ipak definira. Počinio je samoubojstvo kako bi se spasio“ (Kincer, par. 6).

Oblikujući ovaj lik, opskrbivši ga traumama koje u bitnosti mijenjaju njegov psihološki profil, a onda i praktični život u cjelini, autorica je možda predvidjela ili čak najavila i vlastitu

smrt – dok se u Clarissi manje-više uspješno borila s vlastitim demonima, pokušavajući vidjeti lijepu stranu života unatoč neprestanim borbama i razočareaju, u Septimusu ona to ne uspijeva – lik potpuno podređen okolnostima koje su ga oblikovale takvim kakav jest u nemogućnosti je oduprijeti se tome i prilagoditi se stvarnom, novonastalom svijetu, nema drugog izbora nego odustati od borbe i na taj se način „spasiti“.

5. 3. Peter Walsh

Za razliku od prethodnih dvaju likova, promišljanja o životu Petera Walsha ne usredotočuju se konkretno na smrt jer se on smrti panično boji. Za razliku od Clarisse koja se s njome miri, Peter tu ideju potpuno pokušava potisnuti: to vidimo u trenutku kada on prati mladu damu kroz ulice Londona fantazirajući o životu i pustolovinama s njome; to se događa nedugo nakon njegova dolaska u London.

Peter neprestano razmišlja o tome kako je potratio svoj život, no s druge strane smatra kako još nije star (u stvarnosti je u srednjim godinama, kao i Clarissa). On je u srži dosta podvojene psihe – ne zna točno što želi, ne može se posvetiti točno jednoj stvari kao što se ne može posvetiti ni samo jednoj ljubavnoj vezi – konstantno sam sebe pokušava prisiliti da se referira naspram svijeta koji ga okružuje: da osjeća ili ne osjeća nešto. To vidimo u situaciji u kojoj se pokušava uvjeriti kako više ne voli Clarissu, ali kada ju susretne, u njemu se naglo razbukta tuga zbog toga što ju je izgubio (ona je sada udana za Richarda). Za razliku od Clarissina sadašnjeg muža koji je naglašeno stabilna karaktera, Peter je nepredvidljiv i nekonzistentan.

Budući da je, ponajprije zbog svog životnog stila, vrlo nesiguran, ima tendenciju biti izrazito kritičan prema drugim likovima, posebice prema Dallowayima. Prezire to što Clarissa radi iako za njezinu promjenu krivi izričito Richarda.

Unatoč svojoj kritičnosti, Peter ne vidi svoje nedostatke; on je opsesivno usredotočen na sebe i vrlo mu je potrebna tuđa pažnja (to je, među ostalim, i bilo ono što bi i što jest gušilo Clarissu te je ona stoga odlučila odbiti njegovu ponudu za brak). Upravo da bi zaštitio svoju krhku nutrinu i životnu neispunjenost, on se odlučuje kriti ispod krinke kritičara sa stavom, iako u srži on to nije.

5. 4. Richard Dalloway

Richard Dalloway, Clarissin sadašnji suprug, zanimljiv je u kontrastu s Peterom Walshom, njezinim nekadašnjim ljubavnikom. Budući da je Richard stabilan i dosljedan te budući da Clarissa ovisi o njemu, a ne obratno, vrlo je bitna figura u Clarissinu životu. On joj daje oslonac i „okvir“ unutar kojega se ona treba ponašati, što pomaže Clarissi da u konačnici „normalno“ funkcionira u društvu.

Richard je jednostavna i sistematična osoba kojoj su te osobine omogućile da Clarissi osigura stabilan život. No kako Clarissa nije takva duha, ona je, kako bi dobila stabilan život, morala pristati na kompromis. Richard, iako je senzibilan i voli Clarissu, prije svega je utilitaran te mu je iskazivanje osjećaja pomalo strano; on nema Clarissinu želju da mnogo komunicira s ljudima, kao što i ne dijeli njezin pogled na život – on ne vidi njegove ljepote onako kako ih vidi Clarissa. Upravo zato što je takav, on Clarissi ne može reći da ju voli čak ni onda kada to želi; on jednostavno ne zna kako. Kao takav, nije adekvatna potpora njihovoj kćeri Elizabeth – budući da ne razumije Clarissu, ne može razumjeti ni Elizabeth. Zbog ovoga postoji mogućnost da Elizabeth postane poput Clarisse, da joj je potreban nečiji čvrst oslonac jer je sama nestabilna duha.

Za Richarda važno je reći i da iznimno cijeni tradiciju; ona mu je najvažnija; on ne prepoznaje loše strane rata, već ponosno čuva englesku tradiciju.

5. 5. Sally Seton

Većim dijelom romana Sally Seton postoji tek kao lik iz Clarissine prošlosti, sve dok se na kraju ne pojavljuje na njezinoj zabavi – tada se pojavljuje kao starija, ali ipak sličnih karakteristika kao onaj lik iz Clarissina sjećanja.

Ipak, za razliku od onoga kakva je bila u mladosti, Sally se sada prilično smirila (nekada su ona i Clarissa planirale kako će zajedno reformirati svijet, a sada su obje udane, što su nekad smatrale nečim najgorim što im se može dogoditi). Bez obzira na to koliko se ona promijenila, i u vremenu sadašnjem ona uspijeva potaknuti tople osjećaje u Clarisse, vezane za prošlost. Iako su i Sally i Clarissa podlegle engleskom društvu, kod Sally je to ipak izraženo u znatno manjoj mjeri nego u Clarisse; Sally ima tendenciju da vrlo često odlazi u vrt u kojem traži utjehu, jer joj je komunikacija s ljudima većim dijelom odbojna. Međutim, i dalje se nada kako postoji značajna komunikacija (mrzi čavrljanja i neznačajne razgovore), te smatra kako je najvažniji prinos društvu izreći svoje osjećaje.

Zanimljivo je spomenuti poljubac Sally i Clarisse iz mladosti – prisjećajući se toga događaja, Clarissa smatra da je taj događaj kada ju je Sally poljubila u usta i darovala joj cvijet, najposebniji trenutak njezina cijelog života. Ona ipak znade kako društvo nikada ne bi dopustilo takvoj ljubavi da se razvije jer se od njih očekivalo da se udaju i postanu suprugama.

Sally tijekom svog života ostaje slobodna duha te je isprva pomalo zbunjena onim što je Clarissa postala.

Poljubac je mogao značiti njihovo potpuno odvajanje od konvencija tadašnjeg društva te je ovdje riječ o naznakama ženske slobode i ženskih prava (autorica je sama bila feministički kritičar te je stoga ovaj motiv bitan).

6. ZAKLJUČAK

U svojem romanu *Gospođa Dalloway* Virginia Woolf ne samo što se iznimno vješto koristi tehnikom struje svijesti, već i vrlo dobro psihološki karakterizira svoje likove, nadređujući ih tako fabuli; a na nekim se likovima čak može i izravno detektirati njezin osobni pečat.

Ako se vratimo na početni dio našega izlaganja u kojem smo teorijski promislili pojam romana struje svijesti, jasno je zašto je *Gospođa Dalloway* takav roman; u njegovoj su formi vidljive tehnike koje smo dakle označili kao relevantne za ovu vrstu romana. Naposljetku, upoznavši se s oba aspekta, s autoričinom biografijom i načinima stvaranja romana struje svijesti, jasniji su nam likovi i njihove karakterizacije iako roman sam po sebi nije *lako štivo* – za njegovo razumijevanje, ali i uživanje u njemu, nužna je i književnoteorijska naobrazba.

7. LITERATURA

Childs, Peter. *Modernism (New Critical Idiom Series)*. London, 2000.

Humphrey, Robert. *Stream of consciousness in the modern novel*. Berkeley, 1954.

Kincer, Leigh. "The Sane, the Insane, and the Society that Shaped Them". *English.sbc*, 2001.

<<http://www.english.sbc.edu/Journal/07-08/Kincer.htm>>.

Lewis, Pericles. "Mrs. Dalloway". The Modernism Lab at Yale University, 2010.

<http://modernism.research.yale.edu/wiki/index.php/Mrs._Dalloway>.

Merriman, C.D. "Virginia Woolf". *The Literature Network*, 2007.

<http://www.online-literature.com/virginia_woolf/>.

Rossy, Katherine. "Shellshock, Suicide and Septimus: Illness as a Metaphor in Virginia Woolf's Mrs. Dalloway". *Text alligned, justified, transformed*, 2010.

<[http://text.desa.org\(mt\)/literarycriticism/katherine-rossy-shellshock-suicide-and-septimus/](http://text.desa.org(mt)/literarycriticism/katherine-rossy-shellshock-suicide-and-septimus/)>.

Solar, Milivoj. *Teorija književnosti*. Zagreb, 1977.

Vidan, Ivo. *Roman struje svijesti*. Zagreb, 1971.

Woolf, Virginia. *Mrs. Dalloway*. London, 2000.